

Bengt Holbek & Iver Kjær: *Ordsprog i Danmark*

I anledning af 50-året

Af Simon Skovgaard Boeck

1960'erne må have været en blomstringstid i ordsprogsforskningen. Allerede 1957 udkom den finske folklorist Matti Kuusis reflekterende og programmatisk *Parömiologische Betrachtungen*. Refleksionerne har form af koncise, kritiske litteraturgennemgange, der blander skræk og advarsel med inspiration. Fra et nordisk perspektiv er måske navnlig omtalen af Rolf Pippings arbejder interessant. Den programmatisk afdeling udstikker retningslinjerne for en ny parømiologisk forskning. I 1962 udkom den amerikanske pioner Archer Taylors grundlæggende værk, *The Proverb* (1931), i optryk hos Rosenkilde og Bagger. Og 1965 så udgivelsen af det internationale tidsskrift *Proverbium. Bulletin d'informations sur les recherches parémiologiques'* første nummer. Drivkraft her var bl.a. Kuusi og Taylor. Fælles for disse internationale tiltag er en stræben mod en egentlig parømiologisk videnskab med egne teorier og metoder; den hidtidige forskning havde dels stået i skyggen af andre videnskaber (filologien, folkloristikken, sociologien), dels meget ofte savnet internationalt udsyn (ordsprog er længe blevet set som udtryk for en national folkesjæl). Som det fremgår af *Ordsprog i Danmark. 4000 ordsprog fra skrift og tale gennem 600 år* (*OiD*, s. 211 f.) har denne nationale tilgang navnlig ramt Sydslesvig, hvor den folkelige ordsprogsoverlevering har været brugt (af C.F. Allen og Johannes Kok) som argument for landsdelens dansk-nordiske tilhørsforhold.

OiD skal ses i lyset af denne nyorientering, og her 50 år senere står bogen stadig som et væsentligt bidrag til dansk ordsprogsforskning. Det skyldes blandt andet at bogen er forfattet og redigeret af to aktive forskere med hver deres videnskabelige baggrund. Blandt Bengt Holbeks (1933-1992) mangesidede folkloristiske interesser er der i denne sammenhæng grund til at nævne hans bidrag til antologien *Alverdens ordsprog* (1964), en ordsprogssamling af helt anden karakter, ikke fordi materialet var internationalt, men fordi målgruppen dér var en helt anden. *Alverdens ordsprog*, der udkom i serien *Politikens Antologier* (den med *Lystige Viser*), har muntre illustrationer og kom i et første oplag på svimlende 10.000 eksemplarer. Overfor dette populært anlagte værk må *OiD* karakteriseres

som en lærebog med meget udførligt eksempelmateriale. Allerede som studerende var Iver Kjær (1938-2002) en aktiv ordsprogsforsker; hans afhandlinger om Lålesamlingen og Baselhåndskriftet A XI 67 (1962-63) og om ordsproget »Mø var bly som brudh hun sprank j seng til suen met bode sko« (PL H 1; 1964) udkom i hans studietid, og i de følgende årtier ydede han en enorm indsats for forskningen i Danmark. Gennem sit virke som underviser, udgiver, organisator og tolker af enkeltordsprog har han bidraget til at andre blev interesserede i ordsprogene og deres forskningsmæssige udfordringer. I denne sammenhæng kan hans efterfølgers efterfølger som redaktør for *Danske Studier* med en vis stolthed konkludere, at også nærværende tidsskrift har indtaget en betydelig position i den danske parømiologi. Her er ikke alene udkommet artikler om ordsprog, men også vægtige anmeldelser af enkeltbind i serien *Danmarks gamle Ordsprog*, ligeledes et produkt af Kjærs interesse og arbejdsomhed. Disse afhandlinger og recensioner præsenteres nedenfor, ligesom de øvrige bidrag til den parømiologiske forskning fra ca. 1969. Udgivelsen af populære samlinger i perioden lades derimod uomtalt.

Ordsprog i Danmark indledes med et kort forord fulgt af en udførlig indledning i syv afsnit: 1) Hvad er ordsprog?, 2) Afgrænsning, 3) Stil og form, 4) Struktur, 5) Oprindelse og udbredelse, 6) Nyere indsamlingsarbejde, 7) Udgavens tilrettelægning. Hertil kommer en kort (ikke-annoteret) bibliografi til indledningen på ni numre. Herefter følger bogens hoveddel, de 4.000 ordsprog fordelt i fire grupper og 17 undergrupper, hvorom lige straks. Til denne del slutter sig det alfabetiske register på 118 tæt trykte dobbeltspaltede sider, hvor samtlige 4.000 ordsprog er opført under deres hovedord. Bogen afsluttes med 14 siders bibliografi og en sides oversigt over "De vigtigste ordsprogssamlinger i manuskript i Dansk Folkemindesamling". Bogens sidste side er en ironisk kommentar, et Don Quixotecitat der indledes med "Ikke flere ordsprog, Sancho!".

Allerede i forordet reflekterer forfatterne over hvordan *OiD* forholder sig til andre ordsprogssamlinger: "*Danske ordsprog* hedder de fleste af dens forgængere" (s. 7). Baggrunden for *OiD*'s navn er altså en erkendelse af at ordsprogene ikke er nationalt arvegods, men indgår i et internationalt sammenvævet net. De kan ikke tages til indtægt for en særlig danskhed, for ofte modsvares danske ordsprog af tilsvarende i andre sprog. Dette forhold vender forfatterne tilbage til i indledningens afsnit "Oprindelse og udbredelse" (s. 41 ff.), hvor en ældre, men stadig kurant, opfattelse, der betoner det folkelige ophav, stilles over for en nyere fokusering på den latinske middelalders indflydelse gennem kirke og skole. Vekselvirk-

ning mellem de folkelige og lærde traditioner er grundlaget for ordsprogenes overlevering. At denne vekselvirkning ikke kun er et middelalderligt fænomen, fremgår af omtalen af N.F.S. Grundtvigs praksis. Forfatterne viser, hvordan i hvert fald ét oprindeligt konstrueret mundheld optages af Grundtvig, og gennem hans formidling vandrer over i egentlig brug (s. 44). I øvrigt kommer det internationale udsyn til udtryk i samlingens første del, Almindelige ordsprog (s. 51 ff.) hvor der henvises til et internationalt katalog, Düringsfelds *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen* fra 1872-1875, der benævnes “det eneste internationale ordsprogskatalog” (s. 51). Siden er nyere arbejder kommet til, navnlig det bindstærke *Thesaurus proverbiorum medii aevi*, der ordner europæiske middelalderordsprog efter tyske lemmaer.

Det der gør *OiD* enestående blandt de øvrige moderne ordsprogssamlinger, er at bogen kompendiemæssigt samler primærmaterialet, det vil sige ordsprogssamlinger fra folkemindeoptegnelser og de ældste håndskrevne og trykte samlinger. Det er da disse – ikke ordsprogene – der er det strukturerende og indholdsmæssigt vejledende princip. Bogens 4.000 ordsprog er grupperet i fire dele: Almindelige ordsprog (nr. 1-547), Ældre samlinger (548-2209), Nyere samlinger (2210-3818) og Wellerismer (3819-4000). Som det ses, er anden og tredje gruppe de vægtigste. De er underinddelt, den ældre i kronologiske afsnit fra Låle til N.F.S. Grundtvig, den yngre i topografiske afsnit fra Nordjylland til Bornholm. Hver samling indledes med en kort præsentation. Bogen har naturligt nok medtaget udvalg fra de store, centrale samlinger, Låle, *Problemata et proverbia moralia*, Anders Sørensen Vedel, Peder Syv, men der er også fundet plads til at illustrere andre som fx Søren Andersen Vedels lille samling, nogle år ældre end faderens. Blandt de ældre samlinger er også optaget et udvalg af *Møenske Mundheld* (1735), der “ved sin udpræget litterære og salonfæhige karakter repræsenterer et tidstypisk yderpunkt i vor ordsproglitteratur” (s. 155). Eksempel: “Den riges pengeklang døver tit den fattiges klagemål” (nr. 2050). Interessant er udgiverens påpegning af at Grundtvig i sin omgang med Mønske Mundheld “ikke har gennemskuet” samlingens “gennemgående ufolkelige form” (s. 159).

Gennemgangen af de nyere samlinger trækker på omfattende samlinger i Dansk Folkemindesamling, og der henvises tæt til dette materiale i indledningerne til de topografiske grupper. Mellem disse kildeoplysninger bliver der også plads til vigtige observationer som “På Fyn, som i det hele på øerne, har ordsprogsindsamlingen været mindre intensiv end i Jylland; desuden er ordsprogsrepertoiret her nærmere rigsmålet, fattigere på lokal tone” (s. 220).

Andre samlinger har typisk ordnet ordsprogene i tematiske grupper, så man i teorien let har mulighed for at vælge et egnet når man skal forbedre en tale eller smykke sin stil. Den tematiske ordning (efter kerneord) kendetegner således E. Maus *Dansk Ordsprog-Skat I-II* (1879), hvis rige excerpering af tidligere samlinger stadig gør den til et standardværk. Men paradoksalt nok kan netop den tematiske opdeling gøre værket vanskeligt tilgængeligt; hvis man ikke kan huske et ordsprogs kerneord, eller man husker en anden variant, kan det – på trods af de mange krydshenvisninger – være vanskeligt at finde et ordsprog hos Mau. Allerede Syv har opdelt sine samlinger efter kerneord, og nyere populære samlinger anvender sig af en lignende opdeling. Opdelingen af ordsprog i temaer er grundlæggende en tolkningsopgave, og det er fordi, der kan opstå tvivl om fortolkningen af et givet ordsprog, at de tematiske ordninger kan give udfordringer for den bruger, der leder efter et konkret ordsprog. Der findes da også alfabetiske samlinger, som helt overlader fortolkningen til brugeren.

Ordsprogene i *OiD* følger de enkelte samlingers rækkefølge, det vil sige at de følger det tematiske princip hos Syv (uden at bringe dennes titler) og det alfabetiske hos Grundtvig. Samtlige ordsprog er endelig opregnet alfabetisk efter hovedord i det afsluttende register. Tolkningsmæssigt er der altså ikke megen hjælp at få i *OiD*. Men ordsprogene gengives i moderne sprogdragt og med forklaringer af enkeltord i den løbende tekst:

Man må (*kan*) lede oxen til vandet, man kan ej nøde (*tvinge*) ham at drikke (nr. 590)

gengiver det Låleordsprog der i Ghemens tryk 1506 har formen

Man maa ledhe oxen til wanneth man kan ey nøde hanum at dricke (nr. 110)

Enkelte ordsprog får lidt udførligere kommentar:

Hvem der ikke tager tuden vare, driver efter (*når byhyrden tudede i hornet om morgenen, drev man kvæget ud på gaden til ham; den der kom for sent måtte selv drive det i marken*) (nr. 2876)

Børn, det er en Guds gave, men en Fandens plage (*rimer i dialekten: gaw - plaw*) (nr. 2896).

Det fremgår at ortografien, ikke ordvalget, er moderniseret. I *Alverdens Ordsprog* anvendes en lidt anden tilgang til materialet, idet norske og færøske ordsprog gengives i oprindelig form med en tilføjet oversættelse. Begge formidlingsmæssige fremgangsmåder kan forsvares, men nye samlingers brug af moderne sprogdragt kan måske antyde, at de opførte ordsprog tilhører dagligsproget. Det gør de jo langt fra alle i dag. Men det er værd at understrege, at ordsprogene fra dialekt- og folkemindeoptegnelserne i langt de fleste tilfælde afspejler en faktisk brug, hvad enten det konkrete ordsprog så har oprindeligt folkeligt eller lærd udspring. Formentlig understreger *OiD*'s brug af de ældre samlinger som strukturerende middel bedre end moderne, populære kompilationer ordsprogenes historicitet og forankring i et svundet landbrugssamfund.

I indledningens afsnit "Afgrensning" gives en kort og velskrevet rundtur i fraseologisk terminologi, idet termerne maksime, aforisme, citat, bevinget ord og regel defineres og holdes ude af gruppen af egentlige ordsprog. Disse forsøges derefter underinddelt i metaforiske ordsprog, sentenser, ordsproglige talemåder og sammenligninger samt wellerismer. Afsnittet konkluderer at ordsprog kan defineres bredt som "anonyme faste vendinger", snævert som "sådanne anonyme faste vendinger, som angår mennesket, har fuld sætningsform og bruges billedligt" (s. 19) og som et sted mellem disse yderpunkter. En ikke-rigid definition har to indlysende fordele: ikke kun passer den bedre til den hverdags sproglige brug af begrebet ordsprog, den afspejler også bedre, at de behandlede samlinger indtager en generøs holdning til, hvilket materiale der medtages. Regler om vejr, høst osv. "er en gruppe, som har betydelig udbredelse i den mundtlige tradition, og som også påtræffes i de trykte danske ordsprogssamlinger fra alle tider" (s. 15); det er vendinger som "når solen går ned i en sæk, står den op i en bæk", "når himlen ligner et klippet får, får vi regnvejr, hvordan det end går", der altså er udbredte, men ikke ordsprog i snævrere forstand. Afsnittet er gennemført opmærksom på besværet med at definere begrebet ordsprog, der blandt andet grunder i overleveringen; fordi de ældre samlinger ikke meddeler noget om ordsprogenes brug, kan man selvsagt ikke på baggrund af optegnelserne afgøre om der på den konkrete vending "i Folke-Munde er sat Stempel, saa den gaaer for rede Penge" (Grundtvig 1817, s. 70). Desuden overskrides grænserne mellem de enkelte begreber fx af ordsproglige talemåder, der bliver metaforiske ordsprog og bevingede ord, hvis ophav glemmes (s. 20). – I *Gode ord er bedre end guld* (1993, s. 11 f.) har Kjær forsøgt sig med en kongenial definition: »Ved et ordsprog forstås en udbredt anonym sætning, som har fast og prægnant,

ofte billedlig, form, og som med tilsyneladende almen gyldighed udtrykker en bestemt forklaring eller vurdering af en given situation«. Denne definition føres videre af Niels Werner Frederiksen i hans lille artikel “Ordsprog” i *Dansk Forfatterleksikon. Værker* (2001).

Også afsnittet “Stil og form” er velskrevet og informativt. Her tages – måske overraskende – udgangspunkt i ordsprogenes funktion af at “bringe en aktuell oplevelse i forhold til erfaringen” (s. 20), fordi det fordrer en kollektiv erfaring, der trives bedst i traditionsbundne samfund, og på sin side fordrer at ordsprogene har en enkel form, der er let at huske og videreføre i mundtlig form. Interessen for teksternes (visernes, eventyrernes osv.) funktion i samfundet har netop præget megen folkloristisk forskning i perioden. Med udgangspunkt i funktionen som erfaringsformidlere karakteriseres da først ordsprogenes form og stil i punkter om ordforrådet (gammelt og enkelt), begrebsdannelse og billedsprog (unuanceret), syntaksen (enkel og pointeret), modifikationer (få, snarest forstærkende), verbaler (hovedsageligt præsens), substantiver (artikellose, ubestemte og bestemte), negation (almengørende) og metafor (almengørende). Dernæst redegøres for de træk, der afspejler ordsprogenes oprindelige mundtlighed. Igen behandles metaforikken. Ordsprogenes almindelige rytmeformer præsenteres ligesom rimforhold (bogstav- og enderim). Parallellitet og modsætning behandles under ét, og stilafsnittet afsluttes med bemærkninger om “produktive formtyper”, dvs. ordsprogsstrukturer, der genfindes på tværs af en lang række ordsprog – gerne på flere sprog. Det drejer sig om metriske forhold, syntaktiske eller semantiske strukturer. Fire betonedede stavelser og rim er et eksempel på en produktiv form: “Tie og tænke kan ingen krænke”, det samme er den syntaktiske struktur i “Hver er konge i sit hus” og indholdet i “Man skal smede mens jernet er varmt”, der kan udtrykkes med en lang række ordsprog (s. 36 f.). Afsnittet leder fint over i det følgende kapitel om struktur. Dette gengiver Matti Kuusis forslag til en klassifikation af ordsprog ud fra tre aspekter (i *Proverbium* 5, 1966): 1) betydning, 2) struktur og 3) motiv. Ordsprog kan da vise mindre eller større lighed ved at dele et eller flere aspekter. Kuusi videreførte arbejdet og udsendte 1985 et typesystem over ordsprog baseret på en samling af finske, russiske, baltiske, tyske og skandinaviske ordsprog. Hans arbejde er siden ført videre af datteren Outi Lauhakangas. Typesystemet er i dag tilgængeligt på nettet.

I indledningens afsnit om stil og form hedder det et sted at “Det har været diskuteret, om artikelløshed skal opfattes som et arkaisk træk eller som bevidst stilistisk form, men spørgsmålet er uafklaret” (s. 27). Formu-

leringen er typisk: Forfatterne behandler emnet alment, men ikke fladt. Der gøres opmærksom på enkeltpunkter, der har været diskuteret, men ingen konkrete litteraturhenvisninger bringes. Den læser der vil gå videre med enkeltpørgsmål, overlades altså i nogen grad til den afsluttende literaturliste.

Hvad *OiD* mangler som lærebog er nok mest en oversigt over forskningen. Indledningens sidste side henvises til 9 værker, der har været benyttet. Dette punkt er i tredjeudgaven suppleret med henvisninger til nyere international ordsprogsforskning (bibliografier, tidsskrifter, oversigt). Den omfattende bibliografi bagest er nyttig, men er ikke annoteret; i de følgende oplag er den suppleret. En forskningshistorik ville være brugbar ligesom en uddybning af hvilke forskningsopgaver, der knytter sig til ordsprogene. I denne henseende er Kjærs artikel, "Ordsprog i litteraturen", i Diderichsens *Dansk Prosaehistorie* (1968) forbilledlig. Her understreges det indledningsvis at parømiologien er for ung en videnskab til endnu at have udviklet en selvstændig metodisk tilgang, men at ordsprogene behandles fra forskellige faglige udgangspunkter, navnlig filologien og folkloristikken. Kort henvises til tidligere og aktuelle forskningsarbejder, og i øvrigt gennemgår Kjær en række eksempler på ordsprog fra den levende, eller i hvert fald litterære, verden. Dette aspekt, ordsprog i brug, er siden fulgt op bl.a. af Niels Houkjær om Martin A. Hansens brug af ordsprog i *Jonatans Rejse* (1979), der fokuserer på proveniensbestemmelse af de registrerede ordsprog og på en diskussion af deres funktion i romanen. Også Ken Farøs korpusbaserede undersøgelse af gængse ordsprog i moderne dansk (2003) fokuserer på deres funktioner. Farø slutter sin artikel af med at efterlyse mere sprogvitenskabelig forskning i ordsprogene og en metodisk velfunderet ordbog over dem i moderne dansk – ikke revlog- og krat-samlinger som de eksisterende, populære optryk uden nogen form for forklaring. Den sympatiske tanke om øget forskning i de nutidige ordsprog kan man naturligvis kun tilslutte sig; et grundlag kunne være en ny indsamling af faktisk brugte ordsprog – altså en slags moderne pendant til Tang Kristensens og andres arbejder – men uden disses tro på en særlig genuin folkelighed eller danskhed. Det er oplagt i denne sammenhæng at henvise til Peder Skyum-Nielsens disputats, *Fyndord. Studier i kortformernes retorik* (1992), en del af hvis empiri består af tests af fyndordskendskab, hvor skoleelever skulle udfylde tomme felter i fx "Mange bække små gør en stor ____" (s. 705), og hvor voksne forsøgsdeltagere skulle optegne alle de ordsprog, slogans og andre "fyndstørrelser" de kom i tanke om i løbet af 12 minutter (s. 709). Disse forsøg og lignende kunne

det formentlig være interessant at folde ud i større målestok og gentage i dag.

En anden undersøgelse af moderne ordsprogsbrug, og navnlig af den variation der er, ligger bag Michael Ejstrup og Anders Elsig's populære bog om variation i faste vendinger, *Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med. Faste vendinger i forandring* (2015).

Den nyeste behandling af ordsprog findes i Merete K. Jørgensens kapitel i bind 4 af *Dansk Sproghistorie* (2019). Ud over en bredt anlagt indføring i ordsprog og tilgrænsende småtekster, gives her eksempler på en række sproglige forhold der karakteriserer ordsprogene. Materialet hentes i de gamle samlinger. Og for en ordsprogsforsker med historisk interesse er de ældre samlinger både en gave og en nødvendighed, fordi de rummer et meget stort materiale, der oftest ikke kendes andre steder fra. Men heraf fremkommer også de problemer, der er knyttet til udforskningen af de ældste ordsprogssamlinger: Fordi der ikke er et samtidigt sammenligningsmateriale af nævneværdig grad, er det ikke muligt at vurdere det enkelte ordsprogs udbredelse, stilistiske valør eller betydning. Dette er navnlig problematisk for Låles samling, hvor danske ordsprog optræder parvis med latinske. Uden sammenligningsmulighed er det ofte svært at afgøre om der er tale om oversættelse (den ene eller anden vej) uden bund i faktisk brug. Forsøg på at omgå denne problemstilling leder naturligt til efter søgning efter ordsprog i litteraturen. Tidligt er ordsprog således registreret i fx skolekomedierne (Pedersen 1930). Nævnes bør også den amerikanske forsker Bartlett Jere Whitings bøger med registrering af ordsprog i ældre og yngre amerikansk litteratur og i tidlige engelske tekster (1968). Fra den nyeste tid er der grund til at fremhæve et omfattende tysk forskningsprojekt, der undersøger ordsprog i de middelalderlige tyske høviske romaner m.m. (Manfred Eikermann og Tomas Tomasek 2009-2012).

Ordsprogssamlingerne er også det centrale for standardværket *Danmarks gamle Ordsprog (DgO)*, der udgiver de ca. 15 bevarede ordsprogssamlinger fra Låle til og med Peder Syv; drivkræfterne bag var Iver Kjær og John Kousgård Sørensen, men også Niels Werner Frederiksen og Erik Petersen har bidraget substantielt. For nærværende hviler udgivelsen af det manglende bind 3 og registerbindet hos undertegnede.

Inspirationen fra Sv. Grundtvigs folkeviseudgave og udgaven af landskabslovene ses i mere end navn og akronym. Den grundlæggende ide er at udgive hele den rige variation af alle ordsprog i samlingerne, ikke at forsøge at konstruere arketyper. Men mens både folkeviser og landskabslove har en lang editionshistorie før Grundtvig og Brøndum-Nielsen, gælder

det for ordsprogene egentlig kun den ældste og yngste af *DgO*'s samlinger: Låle og Syv. De øvrige mellemliggende var stort set ukendt land, kun bevaret i håndskrifter eller sjældne tryk, og bortset fra Grüner-Nielsens artikler (i *Danske Studier* 1931 og 1932) dårligt nok behandlet. De omfatter A.S. Vedels og Hans Christensen Sthens store samlinger, Daniel Matras' polyglotte lærebog, den omdiskuterede *Problemata et Proverbia moralia* og mange flere. Men mens *DgF* udgiver værker (ikke håndskrifter), er *DgO*'s udgivelser af hele samlinger næsten materialfilologi avant la lettre. Næsten, fordi ikke-proverbialt stof i visse af håndskriftudgaverne forbigås.

DgO er et editorisk supplement til de foreliggende udgaver af Låles og Syvs samlinger (ved Kock & Petersén og Aage Hansen). Ved at bringe faksimileudgaver af disse to værker giver *DgO* også en boghistorisk vinkel på samlingerne, og Erik Petersens oversættelse af Christiern Pedersens vigtige udgave af Låle (1515) er et nyttigt bidrag til Låleforskningen. Men både Kock & Peterséns og Aage Hansens kommenterede udgaver er fortsat væsentlige. Tilsvarende skal den nyeste udgave af Låle – udgivet på *tekstnet.dk* – nævnes; den supplerer ved at bringe ikke-retoucherede faksimiler og ved på opslagsordsniveau at linke den danske tekst til *Gammeldansk Ordbog*. Men *DgO* bæres i høj grad også af de lærde indledninger til hver samling skrevet af Kjær og Kousgård Sørensen; her behandles den enkelte samling, dens ophavsmand, boghistoriske aspekter og evt. kilder langt udførligere end *OiD*'s små introduktioner lægger op til. Der er ofte tale om grundforskning i det lidet kendte materiale. Men som sagt: Det er samlingerne der er omgangspunktet, og *DgO* giver ikke punktcommentarer til de mange ordsprogsnumre.

DgO er som sagt blevet genstand for udførlige anmeldelser i *Danske Studier*: Bind 1 og 2 af Sten-Bertil Vide i 1981, bind 5 af Niels Hastrup i 1983 og bind 4 af samme i 1989. Navnlig Hastrups anmeldelser skiller sig ud som små afhandlinger. Også Allan Karkers skarpsindige anmeldelse af bind 1, 2, 5 og 6 i *Historisk Tidsskrift* (82:2, 1982) bringer mange værdifulde observationer.

Denne editionsfilologiske oversigt bør også nævne Inger Lindells udgave af håndskriftet Uppsala Palmskiöld 405 (2011), der indeholder den tidlige svenske bearbejdning af Lålesamlingen. Udgaven, der helt spektakulært forbigår den nyere danske forskning i emnet, kan ikke fuldt ud erstatte Kock og Peterséns grundarbejde (jf. også Niels Werner Frederiksens anmeldelse, 2011). Omtales bør det også at Kim Steen Ravn i den igangværende digitale udgave af Grundtvigs værker har udgivet ikke

alene N.F.S. Grundtvigs samling *Danske Ordsprog og Mundheld* fra 1845, men også hans vigtige programartikel “Om Ordsprog” (1817). Det er i den sidste at Grundtvig skyder det evige definitionsspørgsmål til hjørne med de bevingede ord om at “det skal man ei spørge Bøger men Bønder om, thi hvad Bonden kalder Ordsprog, det hedder Ordsprog” (s. 69). Med hensyn til den første, kan man måske beklage at det ikke har været muligt at tage hensyn til bogens andenudgave, besørget af Svend Grundtvig, der bygger på faderens håndeksemplar med ca. 250 håndskrevne tilføjelser (den udgave der ligger til grund for *OiD*'s udvalg).

I de forgangne 50 år er der udkommet to monografier der kredser om ordsprog, Peder Skyum-Nielsens omtalte disputats fra 1992 (kritisk anmeldt af Jørn Lund i *Danske Studier* samme år) og Aage Hansens bog *Om Peder Laales danske ordsprog* (1991). Mens den første er et retorisk-teoretisk grundarbejde, der søger at opstille et system for kortformerne (herunder ordsprogene), er det igen samlingen, altså en makrotekst der er udgangspunktet for den anden. Hansens lille bog skal her fremhæves som et yderst interessant værk med væsentlige observationer og kommentarer af sproglig og stilistisk karakter. Inspirerende er kapitlet om “Ordsprogenes verden”, der tegner et billede af det samfund ordsprogene har fungeret i. Bogen tjener ikke kun til fremtidig forskning i Lålesamlingen, men giver også inspiration til lignende filologiske monografier af andre dele af vor (middelalder)litteratur. Man kan følge John Kousgård Sørensen ellers positive anmeldelse (1992) i at en inddragelse af de latinske parallelordsprog ville have været formålstjenligt; “Meer wil meer so wil oc mæth konæ aff grødh” (PL A 435). Monografien, der er udgivet posthumt af Iver Kjær og Merete K. Jørgensen, er slutpunktet i Hansens livslange arbejde med ordsprog, en beskæftigelse der i øvrigt prydes af de værdifulde udgaver af Låle med oversættelse (1929, revideret 1966) og af Syv med kommentarer (1944). En række af bidragene i 1964-festskriftet til Aage Hansen er da også artikler om enkeltordsprog (ved John Kousgård Sørensen, Iver Kjær, Kristian Hald og Allan Karker).

Andre detailstudier af enkeltordsprog bør også nævnes: Michael Lerche Nielsen har i et mindre bidrag i *Danske Studier 2011* udgivet og kommenteret et latinsk ordsprog skrevet med runer i et svensk lovhåndskrift. Ordsproget kendes også fra Lålesamlingen. To år senere præsenterede Lerche Nielsen sammen med Christian Troelsgård to fragmentarisk overleverede ordsprog i et middelalderligt antifonalehåndskrift. Igen er der tale om latinske ordsprog, og igen har de paralleller i Lålesamlingen. Disse fund er vigtige vidnesbyrd om ordsprogenes brug uden for samlingerne.

Skal jeg her afslutningsvis løftet blikket ud over det danske sprogs grænser, vil jeg først nævne at tidsskriftet *Proverbium* i 1984 blev genoplivet som organ for international ordsprogsforskning i den gamle rækkes ånd (første årgang var tillige festskrift til Kuusi). Ledende kraft er her Wolfgang Mieder fra universitetet i Vermont. En indgang hertil – og til den parømiologiske forskning i det hele taget – findes i Daniel Anderssons oversigt “Dagens ordspråksforskning – och framtidens. En diskussion med utgångspunkt i *Proverbium* 2007–2011” i *Aspekter på ordspråk* (2014) – og i denne konferencerapport i det hele taget. Om danske forhold er der grund til at omtale Arne Bugge Amundsens og Janken Myrdals bidrag om Erik Pontoppidans berygtede samling af *Onde Ordsprog* (1739) hhv. Låle som kilde til viden om middelalderligt husdyrhold.

Har jubilaren stadig en rolle at spille i dag? Så absolut! Alene i kraft af sin indledning er *OiD* et vægtigt og vigtigt værk i dansk ordsprogsforskning. Som opslagsbog for taleskriveren er bogen mindre egnet; de 4.000 ordsprog er materiale for videre studium – herunder af det hedengangne bondesamfund, de er skabt ud af, og som ikke kommer så direkte til udtryk i udgivelsen af de ældre samlinger i *DgO*. Tilmed kan bogen tjene som inspiration til tværfagligt samarbejde; som forfatterne skriver i forordet kræver en »nogenlunde dækkende behandling« (s. 8) af ordsprogene filologiske og folkløriske fagligheder. Et lignende synspunkt kan man fx gøre gældende for folkevisernes vedkommende.

Litteratur

- Andersson, Daniel 2014: Dagens ordspråksforskning – och framtidens. En diskussion med utgångspunkt i *Proverbium* 2007–2011, i: Lars-Erik Edlund og Bengt af Klintberg (red.): *Aspekter på ordspråk. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 27–28 april 2011*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 33-44.
- Amundsen, Arne Bugge 2014: Erik Pontoppidan og hans danske ordspråksamling fra 1739, i: Lars-Erik Edlund og Bengt af Klintberg (red.): *Aspekter på ordspråk. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 27–28 april 2011*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 9-31.
- Danmarks gamle Ordsprog* 1-7. København: C.A. Reitzel og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 1977-. (*DgO*).
- Düringsfeld, Ida og Otto von Reinsberg-Düringsfeld 1872-75: *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen vergleichend zusammengestellt* I-II. Leipzig.
- Eikermann, Manfred og Tomas Tomasek 2009-2012 (red.): *Handbuch der Sentenzen und Sprichwörter im höfischen Roman des 12. und 13. Jahrhunderts*. Berlin: DeGruyter.

- Ejstrup, Michael og Anders Elsig 2015: *Hvad tiden er fuld af, flyder munden over med. Faste vendinger i forandring*. København: Hans Reitzel.
- Farø, Ken 2003: Ordsprog i nutidsdansk: funktioner og problemer, i: *Danske Studier*. S. 38-64.
- Frederiksen, Niels Werner: Ordsprog, i: John Chr. Jørgensen (red.): *Dansk Forfatterleksikon. Værker*. København: Rosinante. S. 219-220.
- Frederiksen, Niels Werner 2011: [anm. af Lindell 2011], i: *Danske Studier*. S. 173-188.
- Grundtvig, N.F.S. 1817: Om Ordsprog, i: *Danne-Virke* 3, udg. af Kim Steen Ravn 2019 på www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/18463/0#.
- Hald, Kristian 1964: Et ordsprog fra dyrerimene, i Erik Dal mfl. (red.): *Danica. Studier i dansk sprog*. Festskrift til Aage Hansen. Aarhus: Universitetsforlaget. S. 33-35.
- Hansen, Aage og Chr. Behrend (udg.) 1929: *Peder Laales danske Ordsprog*. København: C.A. Reitzel.
- Hansen, Aage (udg.) 1944: *Peder Syvs danske ordsprog*. København: Munksgaard og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aage (udg.) 1966: *Peder Laales Gammeldanske Ordsprog med sideløbende oversættelse til nydansk*. Tjørring: privattryk.
- Hansen, Aage 1991: *Om Peder Laales danske ordsprog*, udg. af Iver Kjær og Merete K. Jørgensen. København: Videnskabernes Selskab.
- Holbek, Bengt og Iørn Piø (red.) 1964: *Alverdens Ordsprog*. København: Politikens Forlag.
- Holbek, Bengt og Iver Kjær (red.) 1969: *Ordsprog i Danmark. 4000 ordsprog fra skift og tale gennem 600 år*. København: Jørgen Paludans Forlag.
- Houkjær, Niels 1979: Ordsprog, der hjælper. En proveniensanalyse af ordsprogstoffet og dets litterære funktion i Martin A. Hansens Jonatans Rejse, i: *Danske Studier*. S. 24-38.
- Hastrup, Niels 1983: [anm. af DgO 5], i: *Danske Studier*. S. 139-144.
- Hastrup, Niels 1989: [anm. af DgO 4], i: *Danske Studier*. S. 157-173.
- Jørgensen, Merete K. 2019: 15.4 Ordsprog og talemåder, i Ebba Hjorth mfl. (red.): *Dansk Sproghistorie 4. Dansk i brug*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Karker, Allan 1964: Tro er vildbrad, i Erik Dal mfl. (red.): *Danica. Studier i dansk sprog*. Festskrift til Aage Hansen. Aarhus: Universitetsforlaget. S. 37-44.
- Karker, Allan 1982: [anm. af DgO 1, 2, 5 og 6], i: *Historisk Tidsskrift* 82,2. S. 356-362.
- Kjær, Iver 1962-63: Peder Låle og Cod. Basil. A. XI. 67. Bidrag til Peder Lålesamlingens kilder og tilblivelsesform, i: *Arv* 18/19. S. 93-112.
- Kjær, Iver 1964: Forsøg til en tolkning af Peder Låle D 21, i: Erik Dal mfl. (red.): *Danica. Studier i dansk sprog*. Festskrift til Aage Hansen. Aarhus: Universitetsforlaget. S. 21-31.
- Kjær, Iver 1968: Ordsprog i litteraturen, i: Paul Diderichsen: *Dansk Prosa-historie* I,1. København: Gyldendal og Københavns Universitet. S. 187-198.
- Kjær, Iver 1993: Gode ord er bedre end guld. Om ordsprogs art og brug, i: Henrik Blicher (red.): *Gode ord er bedre end guld. Ordsprog i perspektiv*. København: Rundetårn. S. 11-17.

- Kock, Axel og Carl av Petersén (udg.) 1889-1894: *Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Peder Låles ordspråk och en motsvarende svensk samling*. I-II. København : Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur.
- Kousgård Sørensen, John 1964: Et ordsprog om rygter, i Erik Dal mfl. (red.): *Danica. Studier i dansk sprog*. Festskrift til Aage Hansen. Aarhus: Universitetsforlaget. S. 15-19.
- Kousgård Sørensen, John 1992: [anm. af Hansen 1991], i: *Danske Studier*. S. 135-137.
- Kuusi, Matti 1957: *Parömiologische Betrachtungen*. (FF Communications 172). Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Kuusi, Matti 1966: Ein Vorschlag für die Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse, i: *Proverbium*. S. 97-104.
- Lerche Nielsen, Michael 2011: Et Peder Låle-ordsprog skrevet med runer, i: *Danske Studier*. S. 141-150.
- Lerche Nielsen og Christian Troelsgård 2013: Litterære marginalia i Svendborg-antifonalet fra 1413, i: *Danske Studier*. S. 5-24.
- Lindell, Inger 2011 (udg.): *En medeltida ordspråkssamling på fornsvenska*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphii 114). Uppsala: Kungl Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Lund, Jørn 1992: [anm. af Skyum-Nielsen 1992], i: *Danske Studier*. S. 160-166.
- Mau, E. 1879: *Dansk Ordsprog-Skat* I-II. København: Gads Forlag.
- Myrdal, Janken 2014: Husdjuren i Låles ordspråk, i: Lars-Erik Edlund og Bengt af Klintberg (red.): *Aspekter på ordspråk. Föredrag vid ett symposium i Uppsala 27-28 april 2011*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. S. 109-119.
- Pedersen, Johannes 1930: Ordsprog i Skolekomedien, i: *Danske Studier*. S. 1-44. *Proverbium. Bulletin d'informations sur les recherches parémiologiques*. Helsinki 1965-1975.
- Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*. The Ohio State University 1984-1987, University of Vermont 1988-.
- Skyum-Nielsen, Peder 1992: *Fyndord. Studier i kortformernes retorik* I-II. København: Hans Reitzels Forlag.
- Taylor, Archer 1962: *The Proverb and An index to The Proverb*. København: Rosenkilde og Bagger.
- Thesaurus proverbiorum medii aevi. Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters* 1-13, grundlagt af Samuel Singer, udg. af Kuratorium Singer der Schweizerische Akademie d. Geistes- und Sozialwissenschaften. Berlin: Walther de Gruyter 1995-2002.
- Vide, Sten-Bertil 1981: [anm. af Danmarks gamle Ordsprog I:1, I:2, II], i: *Danske Studier*. S. 118-121. Whiting, Bartlett Jere 1968: *Proverbs, Sentences, and Proverbial Phrases. From English Writings Mainly Before 1500*. Cambridge, MA: Harvard University Press.